

מדיניות כלפי יהודים ורצח יהודים בדיסטריקט גליציה, 1941-1942.

תומס זנדקילר

א

מטרה חשובה של חקר השואה בהווה היא לנתח את הדרך שבה קודמה מדיניות רצח העם בעיקר במזרחה של אירופה ובמזרח מרכז אירופה. ניתוח זה נועד למנוע הצטמצמות ב"פקודת פירר" (Führerbefehl), הצטמצמות אשר במשך זמן רב לא אפשרה למחקר בגרמניה המערבית לנתח אמפירית את רצח היהודים באזורים הכבושים.¹ בדיון על מערכות ותהליכים ששימשו בקבלת ההחלטה על הפתרון הסופי, שוב אין מתייחסים ליזמות ולפקודות לאור המונח המנחה "התגבשות ההחלטה" (Entschlußbildung) במוקד הכוח בברלין,² אלא בודקים בכל הקשר אזורי בנפרד, ומתוך ראיית הלחצים להקצנה שבאו מן הפריפריה.³ גם מבצעי הפשעים בדרג הביניים של מנגנון השלטון הנציונל-סוציאליסטי מזוהים בהקשר זה, חלקם לראשונה לאחר תום המלחמה. גורמים אידאולוגיים זוכים במחקר ליתר תשומת לב מבלי שהדבר יביא בהכרח לביטולו של דגם הפרשנות בדבר הקצנה נצברת שהולכה לפתרון הסופי.⁴ תחום שולי בחקר הרייך השלישי שההיסטוריוגרפיה הזניחה אותו במשך תקופה ארוכה הוא האזור שכונה "דיסטריקט גליציה", השוכן בדרום-מזרח פולין, שלאחר תחילת המלחמה נגד ברית המועצות סופח לגרל-גוברנמן בראשותו של הנס פרנק. למעלה מחצי מיליון יהודים היו לקרבנות הפתרון הסופי בדיסטריקט גליציה. הם נרצחו החל באוקטובר 1941 בחיסולים המוניים בירי, ומאוחר יותר בעיקר בתאי הגזים במחנה ההשמדה בלז'ץ.⁵ מאחר שהשמדת היהודים בדיסטריקט גליציה החלה במועד מוקדם הרבה יותר מאשר בשאר אזורי הגרל-גוברנמן עלינו להתחקות תחילה אחר הסיבות להתפתחות זו, שהולכה מרדיפת היהודים לרצח המוניים. מצד שני, מאמר זה יתמקד גם בדברים שייחדו את הדיסטריקט ובמשקלו בהתרחשות הכוללת של הפתרון הסופי, שהיתה מותנית במידה מכרעת ביעדי המדיניות האנטי-יהודית, ולפיכך היתה נתונה לשינויים. שלושה צעדים - מיולי עד אוקטובר 1941, מאז עד ינואר 1942 ולבסוף עד מאי/יוני 1942 - הגדירו את דיסטריקט גליציה כשוכן בצומת של דרכים שונות לפתרון הסופי, שכל אחת מהן פתחה גם אופציות אחרות, אולם יחדיו הוליכו באורח בלתי נמנע לרצח העם. לפני כן ראוי לדון בקצרה בהתפתחויות שקדמו להשמדת היהודים בדיסטריקט גליציה.

ב

אזור גליציה המזרחית, המקיף את העיר לבוב, היה שייך לאוסטרו-הונגריה מאז חלוקת פולין ועד לסוף מלחמת העולם הראשונה, ובסופו של דבר חזר לרשותה של הרפובליקה הפולנית. חלקה הגדול של האוכלוסייה הכפרית בגליציה המזרחית, שהיא חבל ארץ חקלאי, היו אוקראינים ואחריהם פולנים ויהודים, שעסקו בענפי המלאכה והמסחר.⁶ הסכסוך הפולני-אוקראיני, שהחל בסוף שנות ה-20 והחריף עם הזמן, גרם סבל גם ליהודי גליציה המזרחית, שלאחר קריסת מעצמות המרכז נקלעו פעם אחר פעם אל בין החזיתות. לכך הצטרפה במהלך העשור הבא האנטישמיות הפולנית, שבאה לידי ביטוי בסדרה של מהומות שלבשו צביון של פוגרומים.⁷

שלטון הכיבוש הגרמני ייחס לתנועה הלאומית האוקראינית חשיבות רבה לאין ערוך. בעקבות הקצנה פוליטית ימינה בתחילת שנות ה-20, הפכה הלאומנות האוקראינית לאידאולוגיה אינטגרלית שהכילה יסודות אנטי-קפיטליסטיים, אנטי-בולשוויקיים ואנטישמיים גלויים. דבר זה עשה את "ארגון האוקראינים הלאומנים" (Organizatsiya Ukrainykh Natsionalistiv, OUN) לבעל ברית מתאים לגרמניה, ששאפה לתיקונים בגבולותיה המזרחיים והיתה מעוניינת בהחלשת פולין. מגעים בין פוליטיקאים אוקראינים שמרנים גולים לבין הצבא הגרמני החלו כבר בשנים הראשונות לכינונה של רפובליקת ויימר. לאחר תפיסת השלטון על-ידי הנאצים הועמקו יחסים אלה, והלאומנים האוקראינים הוכפפו לפיקוח גרמני גובר. אקדמה מאלפת לגל מעשי הרצח הראשון בדיסטריקט גליציה יש לראות בכך שלאחר המתקפה על פולין שקל אגף המודיעין (Abwehr) של הוורמכט, בפיקודו של האדמירל קנריס (Canaris), ליזום פוגרומים אוקראיניים בגליציה המזרחית.⁸

בפולין המערבית והמרכזית החלה רדיפת היהודים על-ידי גרמניה כבר בימים הראשונים למלחמה. בתחילת 1940 מוסדה רדיפת היהודים וצברה חשיבות מיוחדת מבחינתה של גליציה המזרחית, מכיוון שכעבור שנה הוחלה ה"מדיניות היהודית" של הגנרל-גוברנמן גם על הדיסטריקט החדש.⁹ בשונה מן הממשל האזרחי הגרמני, לא הציב לעצמו שלטון הכיבוש הסובייטי יעדים אנטישמיים בתור שכאלה. אדרבה, בתקופה הראשונה העדיף הממשל הסובייטי להציב יהודים בתפקידים מסוימים. אולם גישה זו לא האריכה ימים, מכיוון שאוקראינה המערבית סופחה למעשה לברית המועצות לאחר כניסת הצבא האדום בספטמבר 1939 והוכפפה למדיניות כיבוש סטליניסטית נוקשה. משטר זה דיכא את היהודים מבחינה פוליטית וכלכלית.¹⁰ אף-על-פי-כן טען "ארגון האוקראינים הלאומנים", שבסיסו המרכזי הועתק לגנרל-גוברנמן, שהטרור שהפעיל השירות החשאי הסובייטי נגד החלק הפולני והחלק האוקראיני באוכלוסייה נעשה ביזמת היהודים.¹¹

הזזות אוכלוסייה גדולות, שהיו יסוד מרכזי הן במדיניות הכיבוש הסובייטית בפולין והן במדיניות הגרמנית, שייכות למישור אחר. רובן התנהלו לכיוון מזרח. מאות אלפי תושבים פולנים ויהודים נמלטו מפולין המערבית והמרכזית לגליציה המזרחית. אוקראינים, ואפילו יהודים מקומיים, נמלטו מפני הרוסים משם אל הגנרל-גוברנמן ואל האזורים שסופחו לרייך הגרמני. פולנים, יהודים וצוענים גורשו בניצוחו של המשרד הראשי לביטחון הרייך (Reichssicherheitshauptamt, RSHA) לשטחי הגנרל-גוברנמן כדי לפנות מקום לפולקסדוויטשה (בהם גם פולקסדוויטשה מגליציה המזרחית) שהיינריך הימלר, בתפקידו כקומיסר הרייך לחיזוק הלאומיות הגרמנית (Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums, RKF), הורה להעבירם מאזורי כיבוש והשפעה סובייטיים "הביתה אל הרייך" (Heim-ins-Reich). ואילו המשטרה החשאית הסובייטית, הנקו"ד, עקרה מגליציה המזרחית במהלך שנת 1940 רבבות תושבים בלתי רצויים מבחינה פוליטית, או "חשודים" מסיבות אחרות, והעבירה אותם לעבודת כפייה בסיביר ולמחנות אחרים במערכות הגולאג. גירושים אלה כללו גם חלק גדול מן היהודים שהגיעו שנה לפני כן דרך הגבול הגרמני-סובייטי.¹² במובן זה נכללו היהודים בצעדי הרדיפה הרוסיים כקבוצה אתנית בפני עצמה. גירושים המוניים כשלעצמם לא היו אפוא תופעה ייחודית לגרמניה, מה גם שלדעת חוגים בעלי משקל בברלין היה ראוי להעביר לסיביר את היהודים. יחד עם זאת, הנקו"ד רק עקר יהודים, לא רצח אותם. אלמלא הגירושים הסובייטיים ב-1940 היו נופלים בידי הגייסות הגרמניים בתחילת "מבצע ברברוסה" הרבה יותר מאותם 530,000 יהודים שנרצחו על-ידם במהלך שנת 1941 עד 1943, פרט למתי מעט ששרדו.¹³

למן תחילת המלחמה ביקשו בעיקר הימלר, ריינהרד היידריך ואדולף אייכמן להעביר את יהודי גרמניה ופולין במהירות המרבית ובכפייה לאזורים מסוימים ולהפקירם שם לגורלם. אולם התכניות להקמת "שמורות", החל בניסיונות סמוך לניסקו על נהר סאן ועד לתכנית מדגסקר, לא התפתחו מעבר לשלב של אלתורים. אחת הסיבות העיקריות לכך היתה סירובו של מושל הגנרל-גוברנמן פרנק לקלוט יהודים מפולין המערבית. כבכירים נאצים אחרים בשטחים הכבושים, גילה אף הוא שאפתנות מיוחדת להפוך את הגנרל-גוברנמן בהקדם האפשרי ל"אזור חופשי מיהודים" (judenfreie Zone).¹⁴ כדי להתקרב להגשמת מטרות אלה הורה פרנק על תכנון פרויקטים שונים שבמסגרתם נועדו להסתפח לגנרל-גוברנמן שטחים נוספים, כגון ביצות פריפייט (Pripijet) בביילורוסיה, שאליהם תכנן לגרש את האוכלוסייה היהודית. כבר במרס 1941 נערך פרנק לביצוע תכניות אלה בתוך זמן קצר: היטלר עצמו הבטיח לו לעשות את הטריטוריה שלו "חופשייה מיהודים" מיד לאחר הניצחון על ברית המועצות, וכן נתן לו הבטחה מעורפלת להרחיב את גבולות הגנרל-גוברנמן מזרחה. לדעתו של פרנק היתה צריכה "ההרחבה מזרחה" להיות נדיבה דיה כדי שאפשר יהיה לקלוט

בשטחים הנוספים את כל יהודי הגנרל-גוברנמן. לשם כך תבע מראש לקבל חלקים מביילורוסיה, כולל ביצות פריפייט, ומאוחר יותר גם את גליציה המזרחית.¹⁵ לא ברור אם ראש הגנרל-גוברנמן ידע שאותו פרויקט פריפייט נדון בכבוד ראש גם במשרד הראשי לביטחון הרייך. היידריך יצא ככל הנראה מן ההנחה שהיהודים שיגורשו "לביצות" לא רק מפולין, אלא מכל רחבי אירופה, יעסקו בפרויקטים אדירים להכשרת שטחי קרקע, וכי לפחות חלקם ימצאו את מותם בעבודה או בשל תנאי המחסור שיושתו עליהם במכוון.¹⁶ לא דובר בהקשר זה על הרחבת הגנרל-גוברנמן; אדרבה, מדיניות זו נועדה להתבצע בניצוחו הבלעדי של ה"ס", ורק להלכה תחת סמכותו של שר הרייך המיועד לשטחים הכבושים במזרח, אלפרד רוזנברג. גליציה המזרחית לא יועדה להיות מצורפת לגנרל-גוברנמן, מכיוון שהאזור שכן במוקד המדיניות האוקראינית של רוזנברג. רוזנברג ואגף המודיעין של הצבא הבטיחו ללאומנים האוקראינים לפני תחילת המלחמה לכונן מדינה אוקראינית נרחבת שתשתרע מלבוב עד קייב.¹⁷

ג

לאחר תחילת הפעולות המלחמתיות נגד ברית המועצות נכנס איינזצגרופה C, מטעם הסיפ"ו (Sicherheitspolizei, Sipo) וה"ס", לגליציה המזרחית. בדומה לדרך הפעולה באזורים הכבושים האחרים בברית המועצות, הפקיד היידריך יחידה זו על שמירת הביטחון מאחורי קווי החזית והטיל עליה לחסל את שכבת ההנהגה של ברית המועצות הבולשוויקית. מאחר שלדעת הגרמנים והלאומנים האוקראינים נשלט המנגנון הממשלתי הסובייטי על-ידי יהודים, התייחסה הוראתו של היידריך במיוחד ליהודים. לשם כך הוטל על האינזצגרופן לביים בחשאי פוגרומים בידי אנטישמים מקומיים.¹⁸ כבר לפני הפלישה הגרמנית איימו לאומנים אוקראינים בלבוב על היהודים כי ייפרעו מהם על תמיכתם כביכול בברית המועצות.¹⁹ עם זאת, אין בנמצא תימוכין ודאיים להנחה שהמהומות האנטי-יהודיות בקיץ 1941 התלקחו כולן ביזמת הגרמנים. בהקשר זה נודעת חשיבות להתפתחויות נוספות אחרות.

סמוך לפלישה הגרמנית חיסל השירות החשאי הסובייטי בגליציה המזרחית אלפי עצירים פוליטיים, כמו גם מספר שבויי מלחמה גרמנים, בירייה או בעינויים עד מוות. מעשי רצח אלה שביצע הנקו"ד היה בהם מעין חיזוק להשקפת העולם של האנטישמים הגרמנים והאוקראינים, שהרי שני הצדדים היו משוכנעים כי השירות החשאי הסובייטי נשלט על-ידי יהודים. אפשר להוכיח כי אין לדבר שחר, מה גם שעל קרבנות הנקו"ד נמנו גם יהודים רבים. אף-על-פי-כן החלו האוקראינים, תוך הסתמכות על גופות המתים שנתגלו בבתי הכלא, בפעולות נקמה ב"בולשוויזם היהודי" מיד עם תחילת הפלישה הגרמנית. במקביל כינסו יחידות קומנדו "ס" של אינזצגרופה C, בפיקודו של אוטו רש (Rasch), בסיוע פעיל מצד

מיליציות של ארגון הלאומנים האוקראינים, גברים יהודים בגיל השירות הצבאי וירו בהם למוות בראש חוצות. גם הוורמכט נטל חלק בפעולות אלה, שנקראו "פעולות תגמול" (Vergeltungsaktionen). הפיקוד העליון של הארמייה ה-17 אישר במפורש את הפוגרומים. חיילים גרמנים צפו בפוגרומים, או לקחו בהם חלק פעיל, כמו בלבוב, ומאוחר יותר בטרנפול.

20

בפוגרומים ובחיסולים בירי, שהתרחשו במחצית הראשונה של יולי 1941, מצאו את מותם עד 10,000 יהודים.²¹ גם לאחר שאיינזצגרופה C עזב את גליציה המזרחית והתקדם אל אזורים ששכנו מזרחה משם בברית המועצות, נמשכו מעשי הרצח. יחידות קומנדו קטנות של הס"ס מן הגנרל-גוברנמן, שהורכבו על-ידי המפקד המקומי של הסיפ"ו והס"ד במטרה לסייע לאיינזצגרופה בהתקדמותו המהירה, החלו בחיסול האינטליגנציה היהודית וחלקים מן האינטליגנציה הפולנית. אנשים אלה שימשו מאוחר יותר כמנגנון הפעולה של הסיפ"ו והס"ד בדיסטריקט גליציה וביצעו מסתיו 1941 ואילך חלק ניכר ממבצעי ההשמדה.²²

ב-16 ביולי 1941 הורה היטלר לספח את גליציה המזרחית לגנרל-גוברנמן, אף-על-פי שהחלטה זו לא היתה קשורה תחילה ברדיפת היהודים. תכליתה היתה לסכל ניסיון לכונן מדינה לאומית אוקראינית, רעיון שהנהגה הגרמנית לא ראתה בעין יפה.²³ פרנק, לעומת זאת, ראה הקשר זה בעיניים אחרות. הוא ראה עתה אפשרות - וסבר כי דעתו בעניין זה עולה בקנה אחד עם זו של היטלר - לכלול את השטח שנכלל בגנרל-גוברנמן עד לאותה עת במבצע שנועד "לגרמן" את שטחי המזרח, ולהרחיב עוד יותר את גבול ההתיישבות הגרמנית. פרנק פירש את סיפוח גליציה המזרחית כצעד ראשון בדרך ליצירת טריטוריית גירוש גדולה, שאליה נועדו להישלח קבוצות אתניות בלתי רצויות, ובראש ובראשונה יהודים. בעידודו של ראש לשכת הרייך (Reichskanzlei) הנס היינריך למרס (Lammers), העלה פרנק תביעות טריטוריאליזם נוספות. הוא ביקש להרחיב במידה ניכרת את שטח הגירוש (Abschiebungsraum) על-ידי תוספת של רצועת שטח רחבה, מביאליסטוק בצפון עד צ'רנוביץ בדרום. גם ביצות פריפייט נועדו להיכלל בשטח זה ואליהן, כפי שכתב פרנק ללמרס, תוכנן לשלוח את היהודים.²⁴ אולם בפועל כבר נשלמה חלוקת המרחב המזרחי שזה מקרוב נכבש, חלוקה שנעשתה בעיקר לאור שיקולים אסטרטגיים ופרגמטיים. לגנרל-גוברנמן לא צורף אפוא "שטח גירוש" נוסף במזרח. עם צירוף גליציה המזרחית לגנרל-גוברנמן, חיו עתה בתחום שיפוטו של פרנק חצי מיליון יהודים יותר מאשר לפני תחילת המלחמה נגד ברית המועצות. ב-1 באוגוסט 1941 היה אפוא פרנק רחוק מתמיד ממימוש המטרה שהציב לעצמו,²⁵ של "טיהור" הגנרל-גוברנמן מיהודים.

האחראים במה שכונה "ממשלת קרקוב" היו שרויים עתה באי ודאות גמורה לגבי המשך צעדיהם. פרנק העדיף תחילה להרוויח זמן. הוא ביקש למנוע הכרעות ולהמשיך לפעול ל"רכישת" חלקים מקומיסריאט הרייך אוקראינה, במטרה להעביר לשם את יהודי הגנרל-

גוברנמן. לשם כך נקט תחילה במדיניות של ארעיות מתוכננת, שתכליתה היתה להשאיר את גבולו המזרחי של הגנרל-גוברנמן פתוח ולהמשיך לכלול בסדר היום אופציה של עקירה (Aussiedlung) המונית של יהודים. במשך חודשים ארוכים לא שולב דיסטריקט גליציה בגנרל-גוברנמן, ותחת זאת נחמס והוזנח.²⁶ המטרה היתה להימנע מהכרעות או מנקיטת צעדים לטווח בינוני, כדי להדגיש שהשאלה היהודית טרם באה על פתרונה בפולין. בדיסטריקט גליציה החדש נאסרה הקמת גטאות, ו"תקנות היהודים" (Judenverordnungen) שחלו בגנרל-גוברנמן הישן לא נכנסו לתוקף מיד, אלא נעשה כל מאמץ להשאיר את המצב תלוי ועומד.²⁷ סגל הממשל בשטח החדש, שגויס בעיקרו מן הגנרל-גוברנמן הישן, היה מצומצם מבחינה מספרית, מה גם שבדרך כלל נשלחו לשם פקידים שלא הוכיחו את עצמם. הס"ד דיבר בגלוי על "בררה נגדית" (Gegenauslese). גורמים מעין אלה החישו את תהליך ההתפוררות המתקדם של המינהל הרציונלי, השגרה הביורוקרטית וגבולות הסמכות, תהליך שכבר הורגש בגנרל-גוברנמן הישן. המצב הנאו-פאודלי בדיסטריקט גליציה בא לידי ביטוי בעיקר בשחיתות גואה.²⁸

במקרים רבים היה אפוא גורל היהודים נתון בידיהם של פקידים בממשל הכיבוש, שהיו בעלי הכשרה נחותה אך הכירו היטב, מניסיונם האישי, את המדיניות כלפי היהודים בגנרל-גוברנמן. דבר זה אמור לא רק בממשל האזרחי, אלא גם בסיפ"ו. כל עוד נעדרו הוראות מחייבות מקרקוב ומלבוב יכול היה כל פקיד להחליט לפי שיקול דעתו מה לעשות ביהודים "שלו".

שעה שפרנק החליט להרוויח זמן ולהציג את המצב בכל הקשור ליהודים בגנרל-גוברנמן בכללותו, ובגליציה במיוחד, כ"בלתי נסבל" (unhaltbar), היו הדרגים הנמוכים בדיסטריקטים השונים מעוניינים "להיפטר" במהירות האפשרית מן היהודים שנמצאו בהם. מערכת זו, שהחלה להתגבש במהלך החודשים יולי-ספטמבר, תרמה באורח מכריע להקצנת המדיניות כלפי היהודים בגליציה, אף-על-פי שהמדיניות שננקטה כלפיהם לא היתה אחידה. תמימות הדעים ביחס למטרות לא מנעה מחלוקות בדבר דרכי פעולה ולוחות זמנים.

ראשי מחוזות שונים וכן הממונה על עיריית לבוב הנפיקו תעודות מעבר רבות ליהודים שביקשו לעזוב את גליציה המזרחית, והגיעו בסופו של דבר בעיקר לדיסטריקט קרקוב השכן. בו בזמן ניסו יהודים רבים להימלט מערבה, או לחצות את הגבול ולהגיע לרומניה ולהונגריה. שלטונות הכיבוש ראו זאת בעין יפה, מכיוון שהדבר הביא להקטנת מספר היהודים בדיסטריקט גליציה. אולם עד מהרה עוררה מדיניות זו קולות מחאה באזורי הקליטה, שלחצו לעצור את הגירת היהודים.²⁹

מאחר שפרנק אסר על ריכוז האוכלוסייה היהודית בגטאות, עלתה עד מהרה חשיבותה של הגישה ששימשה בגנרל-גוברנמן הישן, של הקמת מחנות לעבודות כפייה במקום גטאות. הממשל האזרחי רצה בעיקר לכלוא במחנות לעובדי כפייה יהודים שעזבו את מקומות

מגוריהם באזורים הכפריים ללא אישור השלטונות.³⁰ המחנות הראשונים הועמדו תחת פיקודו של מפקד הס"ס והמשטרה המקומי פרידריך קצמן (Katzmann). קצמן פעל בתורו בכפוף להוראות מפקד הס"ס והמשטרה בלובלין, אודילו גלובוצניק (Globocnik), שהוסמך על-ידי הימלר להכשיר להתיישבות את ה"מרחב המזרחי" (Ostraum) שנכבש זה מקרוב ולהקים את בסיסי הס"ס הראשונים.³¹ הממשל האזרחי ראה בחיוב הקמת מחנות כאלה לעבודות כפייה, כך שקמה בגליציה תוך זמן קצר יחסית רשת של מחנות כאלה.

בתחילת ספטמבר 1941 החל בדיסטריקט גליציה פרויקט גדול - סלילת הכביש החוצה IV (Durchgangsstraße IV), כביש ומסילת ברזל בעלי חשיבות רבה להעברת תגבורות לכוחות הגרמניים בחזית המזרח, שעבר דרך לבוב והגיע לדרום אוקראינה. נראה שהיה זה הוורמכט שהזמין ראשון עובדי כפייה יהודים, מכיוון שלא עמדו לרשותו די פועלים פולנים ואוקראינים. ב-20 בספטמבר הכריזה מחלקת העבודה של דיסטריקט גליציה באופן רשמי על הטלת עבודת כפייה על היהודים.³²

היתה סיבה נוספת למתן פקודה זו: גלובוצניק המשיך להרחיב את גבולות סמכותו והחילה על גליציה המזרחית, ועניין את הימלר בסלילת הכביש החוצה IV. כביש זה נראה מתאים לשמש כציר התיישבות ממרכז פולין עד קרים, ועלה לפיכך בקנה אחד עם יעד מרכזי של ה"תכנית הכללית מזרח" (Generalplan Ost), שהימלר הורה לפתחה.³³ לאור אינטרסים משותפים אלה תמכו עתה בסלילת הכביש הס"ס, הממשל האזרחי והצבא באותה מידה.

באותה עת עדיין היה פרנק סמוך ובטוח שיהיה באפשרותו להעביר את יהודי הגנרל-גוברנמן "מזרחה". ציפיותיו נשענו על כיבוש קייב על-ידי הוורמכט. ההנחה שתרחיש ה"הרחבה מזרחה" יוכל להתממש בסופו של דבר בדמותו של הכביש החוצה IV לא היתה בגדר אשליה בלבד שממשל פרנק בקרקוב השתעשע בה, אלא העניקה משמעות קונקרטיית לגישה שרווחה בקרב רבים, שיש לנצל את כוח העבודה של היהודים ובתוך כך להקטין את מספרם. מפקד איינזגרופה C אוטו רש, במאמר שהרבו לצטטו על ההשלכות הכלכליות של הרצח ההמוני בירי שבוצעו בהוראתו, המליץ בין השיטין לפני ממשל הגנרל-גוברנמן לחסל את היהודים בהדרגה על-ידי עבודה.³⁴ גם רש ציפה אפוא להרחבה נוספת של הגנרל-גוברנמן מזרחה, ובו בזמן הצביע על הכביש החוצה IV כפרויקט היחיד באזור שאפשר עבודות כפייה בהיקף כזה.

בסקירת האירועים מיולי עד אוקטובר 1941, יש להדגיש ששלוש ההתפתחויות המתוארות כאן בזו אחר זו התרחשו למעשה בו זמנית והשפיעו זו על זו: ראשית, הלחץ שהפעיל פרנק להעביר בהקדם האפשרי את כל היהודים היושבים בתחום שיפוטו מן הגנרל-גוברנמן לאזורים מזרחיים יותר, ולהימנע מכל צעד העלול להאריך את שהיית היהודים באזורים אלה. מצוקתם הגוברת של היהודים היתה בהקשר זה גורם בעל חשיבות פוליטית.

³⁵ שנית, האפשרות שנתגבשה לאור התכניות לביצוע פרויקט כביש חוצה IV ופרויקטים דומים נוספים, לשלב את גירוש היהודים מזרחה עם ניצול כוח העבודה שלהם, אשר הרעיון שהעלה היידריך מספר חודשים לאחר מכן בוועידת ונזה בדבר "הפחתה טבעית" (natürliche Verminderung) של מספר היהודים גם הוא מילא בה תפקיד. ושלישית, הרצח ההמוני בירי בידי האיינזצגרופן, בעיקר של גברים יהודים, אשר כמו בכל אזורי הכיבוש בברית המועצות החלו בו ב-21 ביוני גם בגליציה. בשטחי הגנרל-גוברנמן לא בוצעו עד לאותה עת אקציות מעין אלה נגד יהודים. מבצעי הרצח ההמוניים בגליציה היו אפוא גרסה רדיקלית לאין ערוך של המדיניות האנטי-יהודית בגנרל-גוברנמן.

ד

אפשר להגדיר את חודש אוקטובר 1941 כנקודת מפנה בתהליך המתואר כאן, מכיוון שלנוכח ההתפתחויות במישור הצבאי נראה כאילו התכנית לביצוע גירושים המוניים לשטחי ברית המועצות נכשלה למשך תקופה ארוכה. על-ידי כך נתחוויר בהדרגה לאחראים בפולין שיהיה עליהם "לפתור" בכוחות עצמם את השאלה היהודית בגנרל-גוברנמן.

התנאים בגטאות הגדולים כגון גטו ורשה, ששררו בהם רעב ומגפות כמו טיפוס הבהרות ושיעור התמותה בהם העפיל לרמות מחרידות, נעשו בינתיים "בלתי נסבלים" בעליל, כתוצאה ממדיניות ההתפשטות של פרנק. הממשל האזרחי הגיב על בעיות אלה, שיצר במו ידיו, בקיצוניות גוברת. כדי למנוע התפשטות מגפות, צו מס' 3 בדבר הגבלות שהייה איים לראשונה בעונש מוות על יהודים שיעזבו את הגטו. גם יהודים שייתפסו בדרכים בין עירוניות, איים הצו, יוצאו להורג לאלתר.³⁶ היה זה צעד נוסף לקראת "פתרון בעיות על-ידי חיסול בני אדם".

גליציה מתפקדת כמעין ציר בתהליך המעבר מרדיפת היהודים לרצח העם, שחל בין קיץ 1941 לקיץ 1942. בשטחי הגנרל-גוברנמן הישן הולידה את התנאים האמורים מדיניותו של פרנק, שכוונה כולה לגירוש היהודים. התפוגגות התקווה לגירוש כל היהודים העמידה את ממשלו של פרנק בפני הכרח לנקוט פעולה. האיינזצגרופן בשטחי ברית המועצות הישנה החלו ביוני 1941 לחסל בריות חלק ניכר מן הגברים היהודים. ממחצית אוגוסט ואילך הורחבו החיסולים ההמוניים גם לנשים וילדים.³⁷

בגליציה התרחשו שתי ההתפתחויות זו לצד זו. במחצית אוקטובר 1941 הוחל שם בביצוע רצח המוני בירי, תחילה בחלקו הדרומי של הדיסטריקט וכעבור זמן קצר בכל שטחו. אולם בניגוד למה שנעשה באותו זמן קילומטרים אחדים מזרחה משם, עדיין נומקו חיסולים אלה בתירוץ מינהליים שונים, או היו קשורים בהם. בסטניסלבוב, יישוב ספר בדרומה של גליציה המזרחית, עמדה בתחילתה של שרשרת הפקודות החלטת הרשויות האזרחיות

מתחילת אוקטובר 1941 להקים גטו. אולם ממדי הגטו היו מלכתחילה צרים מלהכיל את כל יהודי העיר, מצב שהוליד רעב והביא להתפרצות מחלות. לכל אלה נצטרפו מצוקת רעב בעקבות שטפונות וגירושם לאזור זה של יהודים הונגרים, שנשלחו רק בחלקם לעיר האוקראינית קמנץ-פודולסק (Podolsk-Kamenetz), שם נורו למוות. כדי להתאים את מספר היהודים לגודל הגטו המקומי, הורו מפקד הס"ס והמשטרה קצמן, ומפקד הסיפ"ו בדיסטריקט גליציה הלמוט טנצמן (Tanzmann), לחסל בירי את יהודי העיר ה"מיותרים". ב-12 באוקטובר 1941 נרצחו כ-10,000 יהודים משני המינים ובכל הגילים, בידי אנשי שלוחת סטניסלבוב של הסיפ"ו, בידי מחלקה מגדוד המילואים 133 של המשטרה ובידי יחידות אחרות. טבח ראשון זה, הגדול ביותר בדיסטריקט, שכונה "יום ראשון העקוב מדם" (Blutsonntag), בוצע כמעט בראש חוצות, בבית העלמין היהודי של העיר, ומשך תשומת לב רבה בדיסטריקט כולו.³⁸

דומה לכך היתה השתלשלות הדברים שהולוכה כעבור חודש ימים בלבוב לחיסול המוני בירי. צמרת הממשל האזרחי הגרמני היתה מעורבת ישירות בטבח זה. מושל גליציה המזרחית, קרל לש (Lasch), לחץ מזה תקופה ארוכה "להעלים" את יהודי לבוב מחוצות עיר הבירה שלו ולהקים גם בה גטו. בשבוע הראשון של נובמבר הורה לש לגרש את כ-120,000 יהודי לבוב ל"אזור מגורים" פרימיטיבי בפאתי העיר מבלי להקיף אזור זה בגדר, כדי להדגיש את ארעיותו. ממשל הכיבוש הגרמני חישב במודע שבמהלך העתקת מגורים כזו בעיצומו של החורף ימצאו יהודים רבים את מותם. לכך הצטרפו גורמים נוספים, למשל התלקחות מגפת טיפוס הבהרות שפרצה עקב מותם של המוני שבויי מלחמה סובייטים, ומדיניות ההרעבה שניהל משרד התזונה הגרמני. העברת היהודים לגטו הולידה אפוא את התנאים שבעטיים הועלתה הדרישה לחסלם באמצעים רדיקליים. במחצית נובמבר 1941 החלו הס"ס והמשטרה לחסל ביריות ביערות האזור אלפי בני אדם קשישים וחולים, נשים וילדים, אשר בהוראתו של קצמן נבחרו באופן שרירותי כבר בפתחו של הגטו החדש.³⁹

בסתיו ובחורף 1941 נרצחו בגליציה המזרחית לפחות 20,000 יהודים בכמה ערים ויישובים בנוסף לסטניסלבוב ולבוב, בעיקר בדרום הדיסטריקט, אזור שהאופטשטורמפירר הפנטי קריגר (Krüger) שאף לעשותו בהקדם האפשרי "נקי מיהודים". אולם בין אוקטובר לדצמבר 1941 לא בוצעו אקציות כאלה בכל יישובי הדיסטריקט. הדבר מעיד על כך שפרט לסיפ"ו היתה השפעה לגורמים נוספים על רדיפת היהודים, בעיקר לראשי השלטונות המקומיים הגרמנים (Kreishauptleute). פקידים שונים התנגדו להמתה בירי שמשכה תשומת לב רבה, ופנו אל הממונה עליהם, ראש הממשל בלבוב לודוויג לוזקר (Losacker), בבקשה שיתערב בעניין זה אצל פיקוד הס"ס. ואכן, בסוף 1941 ותחילת 1942 נשא ונתן לוזקר עם הימלר; אולם נושא השגותיו לא היה רצח היהודים לכשעצמו, אלא העובדה שידיעות על אודות מעשי הטבח הגיעו לתחומי הרייך. חששו העיקרי היה קשור בסכנת

ה"ברוטליזציה" (Verrohung) שנשקפה ליחידות שהופקדו על ביצוע הרצח ההמוני בירי.⁴⁰ לטענתנו היה הכרח לשנות את המתכונת המסתמנת של הפתרון הסופי, את אופייה האכזרי ואת חשיפתה הציבורית. ביקורת ברוח דומה על החיסולים ההמוניים בירי הועלתה גם בברית המועצות.

בתגובה על ביקורת זו הטיל הימלר על מפקד הס"ס והמשטרה בדיסטריקט לובלין גלובוצניק, גם כן ככל הנראה במחצית אוקטובר, לנסות שיטות חדשות כדי לצמצם את האוכלוסייה היהודית בפולין בצורה אחרת. גלובוצניק החל אפוא בהקמת מחנה ההשמדה בלז'ץ' בדיסטריקט לובלין. כאן כבר הוחל בהתקנת תאי הגזים, על אף שהעבודות התנהלו בעצלתיים ובצורה ארעית ביותר.⁴¹ אולם בעקבות העלייה בשיעורי התמותה בגטאות עקב טיפוס הבהרות והרעב, ולנוכח הביקורת שנמתחה מצד גורמים גרמניים שונים על החיסולים ההמוניים בירי, הסתמנה בבלז'ץ' הדרך שבה ביקשה ההנהגה הגרמנית להיחלץ מ"דילמה" זאת.

במקביל עלה במידה גוברת והולכת נושא עבודת הכפייה היהודית. במחצית אוקטובר 1941 החל קצמן, ככל הנראה בהוראת גלובוצניק, בהקמת מחנות לאורך הכביש החוצה IV, שבהם נכלאו בשלב הראשון כ-4,000 יהודים. קצמן לא הותיר מקום לספק שבכוונתו לחסל את היהודים על-ידי העבדתם בסלילת הכביש. הם שפתחו במלחמה, טען, משום כך גליציה היא ארץ אויב, ויש להילחם ביהודים כבאויבים בשעת מלחמה. אין כל חשיבות לשאלה כמה עובדי כפייה ימצאו את מותם בעבודות; העניין החשוב הוא שעבודות הסלילה יושלמו במלואן.⁴² בין הקמת מחנה בלז'ץ' להקמת המחנות לעובדי הכפייה נתגלתה עד מהרה זיקה ישירה, שהתמסדה מעתה ואילך כבסיס למדיניות הנצינול-סוציאליסטית כלפי היהודים: מי שהיה כשיר לעבודה נועד לעבוד בסלילת הכביש; מי שלא היה כשיר לעבודה נועד להירצח בבלז'ץ'.

התנאים ששררו במחנות לאורך הכביש החוצה IV תאמו את פקודותיו של קצמן. הוא השכיר בכסף מלא את עובדי הכפייה היהודים לחברות סלילה גרמניות ואוסטריות. עבודת פרך ללא כלי עבודה מתאימים, תנאי מגורים פרימיטיביים במחנות ואכזריות השומרים - בהם שוטרים אוקראינים שגויסו ממיליציות קודמות - כל אלה הביאו לשיעור תמותה גבוה ביותר. עד מחצית 1943 נספו בעבודה בכביש החוצה IV לפחות 20,000 יהודים, וכ-20,000 עצירים נוספים נורו למוות בעת פירוק המחנות עם השלמת העבודות.⁴³

עדיין נשארו בעינין אי ודאות וסתירות במהלך ביצועה של המדיניות כלפי היהודים, שמטרתה היתה השמדתם. בגליציה התנגד בעיקר ממשל הדיסטריקט לשיטותיו של קצמן, מכיוון שמנעו התקדמות מהירה בסלילת הכביש החוצה IV. הממשל האזרחי שאף לשמור על כוח העבודה של עובדי הכפייה היהודים ולנצלם לאורך זמן, ואף הורה לראשי המחוז לשלוח לעובדי הכפייה מוצרי טקסטיל, מצרכי מזון ומוצרי צריכה כדי לשפר את תנאי חייהם. אולם הלך המחשבה ששלט בממשל האזרחי נחשף לאשורו רק משאנו למדים שהיו אלה מוצרים

שנפלו בידי השלטונות בעקבות הוצאות להורג של יהודים (במסגרת המלחמה בשוק השחור).⁴⁴

עד מהרה נתגלתה דילמה נוספת שניצבה בפני הממשל הגרמני: לשכות העבודה סיפקו עובדי כפייה, בדרך כלל באמצעות היודנרטים, גם לפרויקטים נוספים של הוורמכט והס"ס. גם חברות גרמניות נזקקו בדחיפות לבעלי מקצוע ולבעלי מלאכה יהודים. מנקודת הראות של כלכלת המלחמה, שיוצגה בעיקר על ידי קומנדו החימוש (Rüstungskommando) בלבוב, התעורר עד מהרה הצורך להגן על פוטנציאל זה של כוח עבודה מפני חיסול או שילוח למחנות.

סתירות אלה נחשפו לראשונה בזמן הטבח בלבוב בנובמבר-דצמבר 1941. כדי להגן על עובדי תעשיית החימוש היהודים, התקינו שלטונות הדיסטריקט והעיר בעת גירוש יהודי לבוב אל הגטו "רובע לבעלי מקצוע", שלתושביו הונפקו תעודות זהות מיוחדות. מי שלא נמצאה בידו "תעודת בעל מקצוע" (Facharbeiterausweis) נשלח לגטו. ב"אקציית גשר המוות" (Todesbrückenaktion) מצאו את מותם בעיקר חולים, ובשפת הגרמנים "בלתי כשירים לעבודה" (Arbeitsunfähige).⁴⁵

שיטה זו הפכה לדגם מקובל. מחלקת העבודה של הדיסטריקט הורתה על עריכת מבצע רישום. בשאלת גורלם של בלתי כשירים לעבודה, ובמידת מה גם של יהודים מובטלים, שררה בינתיים תמימות דעים בין כל רשויות השלטון הגרמניות: כולם נועדו להירצח. לא אחת קרה שלשכות העבודה עצמן הסגירו יהודים לידי הסיפ"ו לשם הוצאתם להורג.⁴⁶

זמן קצר לפני מועד התכנסותה המקורי של ועידת ונזה, בשבוע השני של דצמבר 1941, נועדו פקידים בכירים מכל רחבי הגנרל-גוברנמן לדיון נרחב בענייני גטו לבוב, שנערך ביזמתו של המושל לש. עמדה על הפרק בעיקר שאלת עקירתם של היהודים מקרקוב, שבה ראו דגם לצעדים דומים בלבוב. ב-16 בדצמבר נשא פרנק נאום שבו בישר לפקידים הכפופים לו על "חיסול" (Liquidierung) היהודים בגנרל-גוברנמן; אולם לא היה לו מידע רב על השיטה שבה ייעשה הדבר.⁴⁷ נראה כי רק בסוף 1941 ובתחילת 1942 הגיעה מברלין ההוראה להשהות את ההמתה בגז בכל רחבי הגנרל-גוברנמן ולא להיענות לבקשות שהופנו מלבוב.⁴⁸

רצח ההמונים נדחה, מכל מקום, אך בו בזמן נקבע מרכזו בדיסטריקט לובלין.⁴⁹ תרומתו העיקרית של הממשל האזרחי היתה בבירוקרטיזציה של השמדת היהודים, אשר הפכה מכאן ואילך לסימן ההיכר של התהליך כולו. בדיסטריקט גליציה התרחש התהליך בעיקר מתוך התחשבות בהיבטים של ניצול כוח האדם לעבודה. בניצוחן של לשכות העבודה חולקו היהודים כבר בדצמבר 1941 לשלוש קבוצות. בראש הסולם עמדו בעלי מלאכה ובעלי מקצוע, אחריהם עובדי כפייה ולבסוף "בלתי כשירים לעבודה" וחולים, שנרצחו ראשונים.⁵⁰ יחד עם זאת, חלפו חודשים עד שמתכונת זאת הופעלה בצורה גורפת, כך שהיחס בין עבודה להשמדה היה שונה ממקום למקום.

לא היה דבר רצוי יותר לשלטונות הגרמניים מאשר לעשות הפשטה של רצח היהודים באמצעות חלוקה ביורוקרטית זו. שכן הפקידים יכולים היו לזקוף לזכותם את סלילת הדרך לגירושים המוניים מאוחרים יותר ואת שמירת כוח עבודה יהודי "בר תועלת"; ולא זאת בלבד, אלא שהעמידו אותו לרשות המשק המלחמתי בהיקף רחב יותר, כפי שהדבר נעשה בשנת 1942. אולם דווקא ניסיון זה ליישב את החיסולים המוניים בירי עם עקרונות כלכליים הביא עד מהרה להתגבשותה של תכנית השמדה שיטתית, מכיוון שלשכות העבודה סיפקו את החוליה המקשרת שחסרה קודם לכן בין שני מסלולי הפתרון הסופי. חלוקת האוכלוסייה היהודית לשלושה היתה אפוא במובן זה לאו דווקא היענות שלא מרצון לצורכי כלכלת המלחמה, אלא תנאי הכרחי לאותו תרגום של רצח המוניים לפעולה מינהלית, שתורגל בדיסטריקט גליציה קודם שהחל הפתרון הסופי בכל רחבי הגנרל-גוברנמן.

ה

מבחינת דיסטריקט גליציה היתה המתכונת שנתגבשה בינואר 1942 רבת השלכות. חיסול היהודים נראה בינתיים כעניין שהוכרע סופית, ונותרה אי בהירות רק בשאלה כיצד והיכן ייעשה הדבר. אולם נראה כי הידיעה על לוח הזמנים החדש נפוצה מיד, ככל הנראה מפי הימלר עצמו, שביקר באותה תקופה בלבוב. דומה שמחאותיו של לוזקר נגד החיסולים המוניים בירי אך חיזקו את הרייכספירר בכוונתו לכלול בגירושים המוניים מלכתחילה, לצד דיסטריקט לובלין, גם את גליציה המזרחית. בנוסף על כך חלו בתחום זה חילופי סמכויות, מכיוון שהימלר מינה את קצמן לנהל את הפתרון הסופי בדיסטריקט גליציה, מינוי שמפקד הס"ס והמשטרה שאף לקבלו מזה זמן רב.⁵¹

בו בזמן נערך ממשל הדיסטריקט להידוק שיתוף הפעולה עם מנגנון הס"ס והמשטרה, כדי להעניק יתר משקל לסמכויותיו. הדחתו של המושל קרל לש, שנעצר בשבוע הראשון של ינואר בחשד למעשי שחיתות, עוררה תשומת לב רבה. הימלר ניסה מזה תקופה ארוכה להסתייע במעמדו החזק של הס"ס בדיסטריקט גליציה לצורך מאבקו להרחבת סמכויות המשטרה ברחבי הגנרל-גוברנמן. מעצרו של לש, ומאוחר יותר הוצאתו להורג בירייה, כונו בעיקר נגד פרנק עצמו, שחבר מקורביו של הימלר דחק אותו למגננה. מצד שני, לא מקרה הוא שממלא מקומו של לש, לוזקר, ניהל את דיסטריקט גליציה דווקא בשלב שבו נסללה הדרך לפתרון הסופי. בסוף ינואר 1942 נתמנה לראש הממשל האזרחי בלבוב גנרל הס"ס וכטר (Wächter) מווינה, שמעתה ואילך הקפיד על שיתוף פעולה הדוק ביותר עם קצמן. שיתוף פעולה זה השביע גם את רצונו של הימלר, שחלק לו שבחים והביע לא אחת את תמיכתו בו.⁵²

בשבוע הראשון של ינואר 1942 נקט הממשל האזרחי שורה של צעדי היערכות לביצוע גירושים המוניים. מחלקת הפנים הורתה לראשי המחוזות להעביר לידי הסיפ"ו את כל

היהודים שהגיעו למחוזותיהם מאז כינון הממשל האזרחי ללא אישור השלטונות, לצורך העסקה בעבודה "ממושכת ומאומצת". בדרך זו ביקש הממשל האזרחי "לפנות" את האזורים הכפריים באופן רטרואקטיבי, והיה בכוונתו להקים מאותה עת ואילך אך ורק גטאות סגורים. בנוסף, הוכרז עתה בדיסטריקט גליציה איום בעונש מוות על יהודים שינסו להימלט מהגטו.⁵³ הוראה זו מציינת נקודת מפנה. עד לאותה עת הוזז הגטו ללא הרף לאורך הכביש החוצה IV. עתה אמנם המשיכו המחנות לשמש תחליף לגטו, אולם האוריינטציה "מזרחה" נתבטלה ועמה גם ההתנגדות לשיטתו של קצמן להשמיד את היהודים על-ידי עבודה.

מיד לאחר מכן ניסחו ראשי המחלקות בממשל הדיסטריקט ובעיר לבוב הנחיות ל"עקירת היהודים מלבוב". ההנחיות הבחינו בין שלוש קבוצות לפי דרגת הכשירות לעבודה, והמשיכו לדבוק בחלוקה הקיימת בגטאות למגזר לא-יצרני בפאתי העיר, ולאזור שבו שוכנו בעלי מקצוע שאליו נועדו להישלח בעלי מלאכה ועובדים מומחים עם משפחותיהם. יהודים רווקים כשירים לעבודה נועדו להישלח למחנות לעובדי כפייה לגברים ולנשים בנפרד (בהם מחנה אחד ברחוב ינובסקה בלבוב) תחת סמכותו של מפקד הס"ס והמשטרה, ואילו כל השאר יועדו ל"עקירה". בפרוטוקול הישיבה מדובר במעורפל על "העברת" (Verlegung) היהודים אל האזור דל האוכלוסין המקיף את העיר. מצד שני נעשתה בהידברות הבחנה מפורשת בין "יישוב מחדש" (Umsiedlung) ל"עקירה" (Aussiedlung), תוך שהאחרונה לא נועדה להתחיל לפני אביב 1942 - רמז ברור למחנה ההשמדה בלז'ץ.⁵⁴

ההתפתחות המתוארת בגליציה מלמדת בבירור שדברי היידריך בוועידת ונזה התייחסו בחלקם לתכניות שבביצוען הוחל כאן. שכן בגליציה אכן "הובלו היהודים מזרחה תוך סלילת כביש", כניסוחו של היידריך, שעה ש"השאר טופלו בהתאם" - רצח המוני בירי, ומאוחר יותר בגז רעיל בבלז'ץ. סביר להניח שהביטוי "הובלו מזרחה תוך סלילת כביש" אומץ ישירות מדגם גליציה. בציון תכנית סלילת הכביש אושר הקו שהציע היידריך במדיניות כלפי היהודים ובו בזמן זכה בלגיטימציה - הוא נעטף באצטלה של רציונליות כלכלית.⁵⁵ אולם בתוך זמן קצר נתחוויר לכל המעורבים שהפתרון הסופי לא נועד להתבצע לחוף "ים הקרח", כפי שטען היידריך עוד בפברואר 1942,⁵⁶ אלא בתאי הגזים בפולין.

לוועידת ונזה לא נודעה השפעה ניכרת על המדיניות בדיסטריקט גליציה, ופעולות ההיערכות שם נמשכו בצורה "רגילה". כדי לשפר את התיאום בין הגורמים האזרחיים לצבאיים, בניגוד למצב ששרר בזמן הרצח ההמוני בירי, הודיע קצמן כבר בפברואר 1942 לאחדים מראשי המחוזות, בנוכחות המושל החדש וכטר וראש הממשל לוזקר, על גירושם הקרוב של היהודים. זמן קצר לפני תחילת אקציית ההשמדה הראשונה בגטו לבוב וידא וכטר שקצמן אכן העביר למחנותיו כעובדי כפייה את היהודים שהממשל מסר לידיו. לאחר מכן הורה המושל לחלק עד 1 באפריל 1942 תעודות עובד חדשות, מסומנות באות A, לבעלי מקצוע ולבעלי מלאכה. בצעדים אלה הונחו היסודות המינהליים למה שכונה ה"רישום האלף-

בית" (ABC-Registrierung), שבוצע על-ידי הסיפ"ו ולשכות העבודה לפני הגירושים ההמוניים או בעיצומם. הקריטריונים לסלקציה זו נקבעו, כאמור, זמן רב לפני כן. אחדים מראשי המחוזות מיהרו להקים גטאות מחולקים לשלושה כדי לסווג את האוכלוסייה היהודית בהתאם ל"רישום האלף-ביתי".⁵⁷

רצח היהודים בגנרל-גוברנמן החל במחצית מרס 1942, עם פינוי בו זמני של הגטאות בלובלין ובלבוב. האקציה בלובלין, שבוצעה בניצוחו של גלובוצניק, שימשה כדגם לכל שאר משלוחי ההשמדה, ועד מהרה הלך שמעה לפנייה ברחבי הגנרל-גוברנמן ובריך בשל האכזריות שבה פעלו הס"ס והמשטרה. הפעולות בלבוב לא הגיעו לאותו היקף, אף-על-פי שנשלחו משם תוך שבועיים בלבד כ- 15,000 יהודים לבלז'ץ, שם נרצחו בגז. אחת הסיבות לכך היתה שהממשל האזרחי בלבוב היה בעל השפעה רבה יותר על העקירה, שאף לא בוצעה בתנאים כה קיצוניים באכזריותם כמו פעולותיו של גלובוצניק בלובלין.⁵⁸

מחוץ לתחומי לבוב, בוצעו גירושים גם על-ידי שלוחות החוץ של הסיפ"ו, האורפ"ו (Ordnungspolizei, Orpo) ושלטונות המחוזות בעיקר בדרומו של הדיסטריקט, אשר בהמשך לחיסולים בירי היה האזור הראשון שנועד להיות מפונה. הוראתו של ממשל הדיסטריקט לפנות רצועת שטח רחבה מצאה לה תימוכין גם בממשלת הונגריה, שהתלוננה דרך משרד החוץ על חזרת יהודים מגליציה המזרחית וביקשה למנוע את הדבר.⁵⁹ במקרים אחדים חידשו השלטונות את החיסול בירי במהלך הרישום האלף-ביתי. אולם השמדת האוכלוסייה היהודית באזורי הכפר נדחתה למועד מאוחר יותר. באפריל 1942 עדיין חיו בדיסטריקט כ- 430,000 יהודים, שעד לאותה עת רוכז בגטאות רק חלק מתוכם.⁶⁰

אולם בלבוב עצמה שרר ביקוש בלתי צפוי בהיקפו לכוחות עבודה יהודיים מצד חברות פרטיות וגורמים שלטוניים, ולשכת העבודה בלבוב הנפיקה רשיונות עבודה (Arbeitsausweise) רבים בהרבה מן המתוכנן לכוחות עבודה יהודיים.⁶¹ סיבת הדבר היתה נעוצה בעיקר בתכנית שהגו למן תחילת השנה המחלקה הכלכלית, לשכות העבודה ומפקדת החימוש בלבוב, לשלב את הדיסטריקט יותר מבעבר בכלכלת המלחמה, דבר שהיה כרוך באינטגרציה מוגברת של הדיסטריקט בגנרל-גוברנמן. הדבר הפיח תקוות בקרב יהודי הדיסטריקט, שבינתיים למדו על החיסולים ההמוניים בבלז'ץ. מאחר שהמשלוחים מגליציה המזרחית הסתיימו באופן זמני כבר באפריל וחודשו רק בסוף יולי 1942, ניעורה בקרב היהודים תקווה שהגרמנים חזרו לגישה "הגיונית" יותר ומסיבה זו עצרו את מבצעי ההשמדה.⁶² באותו זמן חיו עדיין רשמית בלבוב 86,000 יהודים, שמביניהם קיבלו רשיונות עבודה 40,000 גברים ו- 20,000 נשים.

במאי 1942 הושלמה סופית ההיערכות להשמדת כל היהודים. אפשר להקיש על החלטה זו ביחס לגנרל-גוברנמן כולו מהרחבת מנגנון ההשמדה של "מבצע ריינהרד" (Aktion Reinhard).⁶³ היו מקבילות להתפתחות זו גם בדיסטריקט גליציה. בחודש מאי החלו להידון

בלבוב תכניות לצמצום דרסטי של הגטו המקומי, שנועדו להתבצע בד בבד עם הגדלת מחנה ינובסקה לעובדי כפייה. ואכן הוכשר מחנה זה במהלך השבועות הבאים כתחנת מעבר לכל הטרנספורטים מגליציה המזרחית לבלז'ץ.⁶⁴ קצמן ביקש לקבל בהקשר זה נתונים על שיעור התעסוקה בקרב היהודים מראשי המחוזות, שששו לנצל את ההזדמנות להורות על שילוח חלק מן היהודים ללבוב, שבה הועסקו בעבודות ההכנה להקמת מחנה ינובסקה או נשלחו למחנה שליד הכביש החוצה IV ושם נרצחו.⁶⁵

פרנק, שהובס במאבקו עם הימלר על הסמכויות בתחום מדיניות ההתיישבות והמדיניות כלפי היהודים, העביר בתחילת יוני 1942 את כל העניינים המשטרתיים, כולל "ענייני היהודים", לידי מפקד הס"ס והמשטרה הבכיר פרידריך-וילהלם קריגר. שבועיים בלבד לאחר מכן נשא ונתן קריגר עם ראשי ממשלי הדיסטריקטים על הרחבת ההמתות ההמוניות בגז לכל אזורי הגנרל-גוברנמן.⁶⁶

בכך נשלם בדיסטריקט גליציה שלב שנמשך כשנה וציין את סיום תהליך ההיערכות לרצח העם. עתה לא נודעה עוד חשיבות לגורמים חוץ אידיאולוגיים: שוב לא היה צורך לנמק את רצח היהודים ב"סכנת מגפות" או ב"שוק שחור", וגם השיקולים הכלכליים איבדו את משקלם. קרונות המשא שהתגלגלו עד סוף השנה ללא הפוגה מגליציה לבלז'ץ הובילו גברים, נשים וילדים בצורה שהיתה לצנינים אפילו בעיני גורמי תעמולה גרמניים.

חלק ניכר מבעלי התפקידים הגרמנים היה מעורב באופן ישיר או בלתי ישיר בהשמדת היהודים. הצטרפו אליהם המשטרה האוקראינית והשלטון המקומי האוקראיני. בהנחה שבדיסטריקט גליציה לא היתה אפשרות לשמור על חשאייתו של הפתרון הסופי, אין ספק בכך שאלפים רבים של גרמנים ומספר דומה של אוקראינים היו שותפים ישירים ברצח ההמונים, או היו עדים לביצועו.⁶⁷ מעורבות זו נבעה במידה רבה גם ממניעים אנטישמיים, שתפסו בהם מקום נכבד הדעות הקדומות נגד יהודי מזרח אירופה שרווחו בגליציה, שהיתה בעברה חלק מן הקיסרות האוסטרית.⁶⁸ התפיסה של השמדת היהודים כמשימה וכאתגר לממשל היתה רווחת מאוד, אך שימשה גם כמקור ללחץ נפשי כבד, שמן ההכרח היה להציגו כשירות למולדת. ראש מחוז סטרי (Stryj) אמנם קבל על ההשלכות הכלכליות של האקציות נגד היהודים, אבל סיים את דבריו באמירה מלאת הגאווה כי לפיכך "יש להעריך שבעתיים את שהושג בכל התחומים". קצמן סיים את הדוח המסכם שלו בקביעה כי "רק הודות לתחושת האחריות של כל מפקד וכל אדם" אפשר היה "להשתלט על הנגע הזה תוך זמן קצר ביותר".⁶⁹

אולם ייחוס רצח היהודים לשנאת היהודים כגורם יחיד, או אפילו ל"אנטישמיות חסלנית" (eliminatorischer Antisemitismus) גרמנית ייחודית, יש בו משום ראייה מוגבלת מדי⁷⁰ - בין השאר משום שהוא מעלים את מלוא הקשת הפונקציונלית של האנטישמיות. המניע לאנטישמיות האוקראינית, למשל, שנתגלתה במיוחד בשורות משטרת העזר, היה עוד

באביב 1942 המאבק ב"בולשוויזם היהודי", בעוד שבהמשך השנה עברה נקודת הכובד אל מניע הביזה.⁷¹ קצמן וגם אחדים מאנשי הסיפ"ו ברמה המקומית, היו ללא ספק אנטישמים קנאים, אולם אין הדברים אמורים באותה מידה באנשים אחרים בממשל הכיבוש. את מניעיהם של אלה יש לחפש בתחומים אחרים.

התנהגות הממשל האזרחי מעוררת עניין מיוחד בהקשר זה. הממשל נימק את התנהגותו בדיסטריקט גליציה (אם כי לא רק שם) בשיקולי תועלת, ואימץ לו מינוחים משלו. בהקשר זה נודעה חשיבות רבה ביותר למושג ה"עבודה", כפי שמלמדים פרוטוקול ועידת ונזה והרישום האלף-ביתי על שלביו המקדימים. ההיגיון שביסוד הרציונליזציה המשנית פעל בצורה טובה במיוחד כל אימת שהיה בידי השותפים לפשע לשכנע את עצמם ואת זולתם בכך שמעשי רצח המוניים כאלה, בפרט בנסיבות המלחמה, הם בגדר הכרח לא יגונה אשר יש לקבלו לטובת מטרה נעלה יותר. מסיבה זו נשאר על כנו עד היום האחרון המנגנון הרה האסון של ביום מצבי חירום שהצריכו כביכול נקיטת צעדים חריגים.

I

המדיניות כלפי היהודים ורצח היהודים בגליציה המזרחית שיקפו במידה רבה את מעמדו הבלתי מוגדר של האזור מבחינת מדיניות הכיבוש. אזור זה אמנם היה חלק מן הגנרל-גוברנמן, אך למעשה היה יציר כלאיים בין הגנרל-גוברנמן לבין שטחי הכיבוש שגבלו בו ממזרח. מעמד ייחודי זה נבע, בין השאר, מהוראתו של היטלר מיולי 1941 שלא לספח את גליציה המזרחית לקומיסריאט הרייך אוקראינה אלא לגנרל-גוברנמן.

מקרה גליציה המזרחית מאשר הנחות עדכניות שהלחץ להקצין את השמדת היהודים באו "מלמטה", מן הפריפריה, ולאחר מכן הוחזרו מברלין בצורה מרוכזת ומוגדרת. התפקיד המדויק שמילאו השלטונות המרכזיים אינו ברור עדיין. השאלה אם שלטונות אלה יצרו במכוון נסיבות כמו אלה ששררו בגליציה המזרחית, במטרה לבחון את מידת הנכונות לקבל את תכנית ההשמדה במרחב הפנימי של פריפריה מרוחקת, נותרת אפוא פתוחה.⁷² יחד עם זאת, אין ספק שמבנהו המעין-קולוניאלי של הדיסטריקט קידם את מדיניות רצח היהודים. מבחינת הציפיות שרווחו בממשלו של פרנק החל במרס 1941, נראתה הגישה ששללה את סיפוח הדיסטריקט החדש לגנרל-גוברנמן כגישה עקבית ופונקציונלית. דבר זה פתח לפני מנגנון הס"ס והמשטרה, כמו גם לפני הממשל האזרחי, מרחב פעולה ניכר.

בין סתיו 1941 לתחילת 1942 מילא דיסטריקט גליציה תפקיד מיוחד בתהליך הכולל של הפתרון הסופי. מעמדו בהקשר זה נשען על התכנית לגרש יהודים לברית המועצות דרך הכביש החוצה IV - פרויקט שייחד את דיסטריקט גליציה. באביב 1942, כשהתקדמה סלילתו לאוקראינה המזרחית, כבר פג תוקפה של התכנית המקורית. אולם בשלהי הסתיו ובחורף של 1941 טרם צפה איש שתהיה זו תופעה חולפת. מאמצי הממשל האזרחי ליישב בין

עבודה להשמדה במסגרת הגירושים ההמוניים, היתה בהם תרומה חשובה לרציונליזציה ולביורוקרטיזציה של רצח היהודים.

חלוקת האוכלוסייה היהודית לשלוש קטגוריות היתה הגורם העיקרי שבאמצעותו שולבו שתי השיטות ששימשו להשמדת היהודים. רק בגליציה המזרחית בוצעו חיסולים בירי שדמו בהיקפם למתכונת הפתרון הסופי בברית המועצות; וההשמדה ההמונית החלה בגליציה המזרחית במועד מוקדם בהרבה מאשר בשאר חלקי הגנרל-גוברנמן, שם נרצחו היהודים בעיקר בגז. גליציה המזרחית פעלה כזרז בהרחבת רצח היהודים, מ"מבצע ריינהרד" עד לרצח מיליונים בגז באושוויץ-בירקנאו. הרעיון הדומיננטי באותה תקופה לרצוח בשלב זה רק חלק מן היהודים כצעד מקדים לפתרון סופי מאוחר יותר, השפיע בכיוון של הענקת לגיטימציה לרצח. אם יהודים כשירים לעבודה נועדו להישלח "למזרח תוך העסקתם בסלילת כביש", הרי לפי הגיונם של מבצעי הפשעים לא היה צורך אלא במתקן המתה ארעי כדי לרצוח בו במקום את היהודים הבלתי כשירים לעבודה.

מצב דברים זה השתנה לכל המאוחר בינואר 1942. עתה שוב לא נועדה ההשמדה ההמונית להתבצע באזור מזרחי יותר אלא בגנרל-גוברנמן עצמו, ולפיכך איבד גם הכביש החוצה IV את החשיבות שנודעה לו בתחילת סלילתו. עוד לפני ועידת ונזה הוכשרה הקרקע בלבוב לגירושם לבלז'ץ. דיסטריקט גליציה היה, לצד לובלין, המקום הראשון שבו פונו גטאות, פעולה שהחלה במרס של אותה שנה. המפנה בכיוון של העמקת ניצול כוח העבודה היהודי בגליציה המזרחית סוכל על-ידי ההכרעה שנפלה בחודש מאי באותה שנה לרצוח את כל היהודים. כל טיעוני התועלת הכלכלית נדחקו לקרן זוית - אך עתה לא היה בהם עוד כל צורך.

הערות

1. Wolfgang Benz (ed.), *Dimension des Völkermords: Die Zahl der jüdischen Opfer des Nationalsozialismus*, Munich, 1996
2. Eberhard Jäckel and Jürgen Rohwer (eds.), *Der Mord an den Juden im Zweiten Weltkrieg: Entschlußbildung und Verwirklichung*, Frankfurt a.M., 1987; Ian Kershaw, *Der NS-Staat: Geschichtsinterpretationen und Kontroversen im Überblick*, Reinbek, 1988, pp. 165-208
3. Christopher R. Browning, *Fateful Months: Essays on the Emergence of the Final Solution*, New York, 1985; Browning, *The Path to Genocide: Essays on*

- Launching the Final Solution*, Cambridge, 1992; Dieter Pohl, "Nationalsozialistischer Judenmord als Problem von osteuropäischer Geschichte und Osteuropa-Geschichtsschreibung," in *Jahrbücher für die Geschichte Osteuropas* 60 (1992), pp. 96-119
- Martin Broszat, "Hitler und die Genesis der 'Endlösung': Aus Anlaß der Thesen von David Irving (1977)," in Broszat, *Nach Hitler: Der schwierige Umgang mit unserer Geschichte*, Munich, 1988, pp. 45-91
[מרטין ברושצאט, "היטלר וראשית 'הפתרון הסופי': לענין התיזות של דיוויד אירווינג", *יד ושם - קובץ מחקרים*, י"ג (1979), עמ' 45-91];
- Hans Mommsen, "Die Realisierung des Utopischen: Die 'Endlösung der Judenfrage' im 'Dritten Reich'," in *GuG* 9 (1983), pp. 381-420
- Thomas Sandkühler, *"Endlösung" in Galizien: Der Judenmord in Ostpolen und die Rettungsinitiativen von Berthold Beitz*, Bonn, 1996; Dieter Pohl, *Nationalsozialistische Judenverfolgung in Ostgalizien: Organisation und Durchführung eines staatlichen Massenverbrechens*, Munich, 1996
- Robert Magosci, *Galicia: A Historical Survey and Bibliographic Guide*, -Paul Toronto/Buffalo/London, 1985
- Yisrael Gutman, "Polish Antisemitism between the Wars: An Overview," in Gutman et al. (eds.), *The Jews of Poland between the Two World Wars*, Hannover/London, 1989, pp. 97-108; Antony Polonsky, "A Failed Pogrom: The Demonstrations in Lwów, June 1929," *ibid.*, pp. 109-125
- Werner Röhr (ed.), *Die faschistische Okkupationspolitik in Polen (1939-1945)*, Cologne, 1989, pp. 115f
- Dieter Pohl, *Von der "Judenpolitik" zum Judenmord: Der Distrikt Lublin des Generalgouvernements 1939-1944*, Frankfurt a.M., 1993
- Jan T. Gross, *Revolution from Abroad: The Soviet Conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia*, Princeton, 1988; Norman Davies and Antony Polonsky (eds.), *Jews in Eastern Poland and the USSR, 1939-46*, London, 1991
11. ראה להלן הערה 19.
- Frank Golczewski, "Polen," in Benz, *Dimension*, pp. 419-432; Götz Aly, *"Endlösung": Völkerverschiebung und der Mord an den europäischen Juden*, Frankfurt a.M., 1995

13. החישובים מובאים אצל: Sandkühler, *Endlösung*, pp. 459-461.
14. Aly, *Endlösung*, pp. 111-114.
15. Sandkühler, *Endlösung*, pp. 49-53, 110f.
16. Aly, *Endlösung*, pp. 268ff.
17. Sandkühler, *Endlösung*, pp. 50-52.
18. Ralf Ogorreck, *Die Einsatzgruppen und die "Genesis der Endlösung"*, Berlin, 1996, pp. 97-104; Peter Longerich, "Vom Massenmord zur 'Endlösung': Die Erschießungen von jüdischen Zivilisten in den ersten Monaten des Ostfeldzuges im Kontext des nationalsozialistischen Judenmords," in Bernd Wegner (ed.), *Zwei Wege nach Moskau: Vom Hitler-Stalin-Pakt zum "Unternehmen Barbarossa"*, Munich/Zurich, 1991, pp. 251-290, here pp. 256-260.
19. בכרוזים שהפיץ ארגון האוקראינים הלאומנים נאמר: "קידמתם את פני סטלין בפרחים, אנו, כאות ברכה להיטלר, נניח לרגליו את ראשיכם". ידיעה מ-10 ביוני 1942, בעיתון: *Lemberger Zeitung*, no. 135, p. 3.
20. Sandkühler, *Endlösung*, pp. 114-122.
21. שם, עמ' 461.
22. על המבצעים ראה: שם, עמ' 77-83, 426-458.
23. פרוטוקול של בורמן על דיון ב-16 ביולי 1941, תעודות נירנברג L-221, ראה: *Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher vor dem Internationalen Militärgerichtshof*, vol. 38, Nuremberg, 1949, pp. 87, 89; Frank Golczewski, "Die Ukraine im Zweiten Weltkrieg," in Golczewski (ed.), *Geschichte der Ukraine*, Göttingen, 1993, pp. 241-260, here pp. 251f.
24. Frank Hans, *Das Diensttagebuch des deutschen Generalgouverneurs in Polen 1939-1945*, Werner Präg and Wolfgang Jacobmeyer (eds.), Stuttgart, Bundesarchiv, 1975, p. 387, רישום מיום 18.7.1941; פרנק אל למרס, 19 בספטמבר 1941, Bundesarchiv (BA), R 6 / 21, pp. 136f.
25. Sandkühler, *Endlösung*, pp. 63-67, 459.
26. שם, עמ' 71-76.
27. שם, עמ' 122, 127.
28. מסמך מאלף בהקשר זה הוא דוח שנק (Schenk) על: "Verhalten der Reichsdeutschen in den besetzten Gebieten", העוסק במקרי שחיתות רבים בדיסטריקט גליציה, BA, R 58/1002.
29. Sandkühler, *Endlösung*, p. 139.

30. הוראה מטעם ראש הממשל לוזקר (Losacker), מ-1 בספטמבר 1941, בדבר הגבלות שהייה בדיסטריקט גליציה, שהיתה כלולה בחוזר שהופץ ב-7 בינואר 1942 בנושא שינוי מקום מגורים (Wohnbezirk) של יהודים והקמת אזורי מגורים ליהודים, הארכיון הממלכתי, לבוב, Gosudarstvennyi arkhiv L'vovskoi oblasti (GALO), R 2042/1/155, Bl. 3 Rs.
31. Wolfgang Scheffler, "Probleme der Holocaustforschung," in Stefi Jersch Wenzel (ed.), *Deutsche - Polen - Juden. Ihre Beziehungen von den Anfängen bis ins 20. Jahrhundert: Beiträge zu einer Tagung*, Berlin, 1987, pp. 259-281, here pp. 271-274; Sandkühler, *Endlösung*, pp. 130-134.
32. הכרזת מחלקת העבודה, 20 בספטמבר 1941, פקסימיליה: *Faschismus - Getto - Massenmord: Dokumentation über Ausrottung und Widerstand der Juden in Polen während des Zweiten Weltkrieges*, Berlin, 1960, p. 228.
33. Czeslaw Madajczyk, "Vom 'Generalplan Ost' zum 'Generalsiedlungsplan'," in Mechthild Rössler and Sabine Schleiermacher (eds.), *Der "Generalplan Ost": Hauptlinien der nationalsozialistischen Planungs- und Vernichtungspolitik*, Berlin, 1993, pp. 12-19.
34. Longerich, UdSSR, no. 86, 17.9.1941, EM (Ereignismeldung, דוח אירוע); השווה: "Massenmord," pp. 266f.
35. Ulrich Herbert, "Arbeit und Vernichtung: Ökonomisches Interesse und Primat der 'Weltanschauung' im Nationalsozialismus," in Dan Diner (ed.), *Ist der Nationalsozialismus Geschichte? Zu Historisierung und Historikerstreit*, Frankfurt a.M., 1987, pp. 198-236, 209f.
36. Pohl, *Judenpolitik*, pp. 92-94.
37. ראה מאמרו של כריסטוף דיקמן בכרך זה.
38. Elisabeth Freundlich, *Die Ermordung einer Stadt namens Stanislau: NS-Vernichtungspolitik in Polen*, Vienna, 1986, pp. 154-164; Sandkühler, *Endlösung*, pp. 149-152.
39. שם, עמ' 155-159.
40. שם, עמ' 140, 162.
41. Pohl, *Judenpolitik*, pp. 101, 105f.
42. Sandkühler, *Endlösung*, pp. 142f.
43. ראה דוח קצמן, 30 ביוני 1943: "Lösung der Judenfrage im Distrikt Galizien", תעודות נירנברג L018, וכן ראה: *Der Prozeß gegen die Hauptkriegsverbrecher*, vol. 37, pp. 391-431, here pp. 392f, 401.

- Sandkühler, *Endlösung*, p. 146 .44
- Philip Friedman, "The Destruction of the Jews of Lwów, 1941-1944," in .45
Friedman, *Roads to Extinction: Essays on the Holocaust*, New York, 1980, pp.
244-321, here p. 262; Sandkühler, *Endlösung*, pp. 155-159
.46 שם, עמ' 316-318.
- Präg and Jacobmeyer, *Diensttagebuch*, 16.12.1941, p. 457 .47
- .48 בין מחצית נובמבר לחג המולד 1941 נשא ונתן רופא הדיסטריקט, ד"ר דופהיידה (Dopheide) עם מרכז
ה"אותנסייה" בברלין על מתן אישור לביצוע "אקציה של חולי נפש" בלבוב, 1-3, GALO, R 35/13/58, BI.
. יש להניח כי על-ידי כך נועדה להיסלל הדרך לחיסול יהודים בגז.
- Wolfgang Scheffler, "Chelmno, Sobibór, Belzec und Majdanek," in Jäckel .49
and Rohwer, *Mord*, pp. 145-151, here pp. 149f
Sandkühler, *Endlösung*, pp. 146f, 317f .50
- .51 השווה: תיק קצין הס"ס קצמן, BA, ודוח קצמן (ראה הערה 43).
.52 תיק קצין הס"ס אוטו וכטר, BA.
.53 צו בחוזר מ-7 בינואר 1942 (ראה הערה 30).
.54 רישום על הישיבה מ-9 בינואר 1942, בעניין עקירת היהודים מלבוב, 10 בינואר 1942, GALO, R 37/
4/ 140, BI. 61-63
- .55 פרוטוקול ועידת ונזה, 20 בינואר 1942, כאן לפי: *Faschismus - Getto - Massenmord*, pp.
263-268. את היבט הלגיטימציה מדגיש גם: 216, Herbert, *Arbeit und Vernichtung*.
.56 Aly, *Endlösung*, p. 274
.57 Sandkühler, *Endlösung*, pp. 173f, 242f
- .58 על כך מלמדת במיוחד השוואה עם שלב הצמצום השני של גטו לבוב באוגוסט 1942; שם, עמ' 208, 219;
Pohl, *Judenpolitik*, pp. 113-117. קצמן מציין את אפריל 1942 כתחילת הפתרון הסופי בדיסטריקט
גליציה: דוח קצמן, עמ' 398 (ראה הערה 43).
- .59 פקודה בחוזר אל ראשי המחוזות דרוהוביץ, סטניסלבוב וקולומאה, 19 במרס 1942, GALO, R
2042/1/84, BI. 86
- .60 Sandkühler, *Endlösung*, p. 181. עוד בנובמבר של אותה שנה הגדיר קצין הס"ס והמשטרה
הבכיר קריגר בדיסטריקט גליציה מספר רב בהרבה של אזורי מגורים יהודיים מאשר בחלקים אחרים של
הגנרל-גוברנמן; 345, *Faschismus - Getto - Massenmord*.
.61 Sandkühler, *Endlösung*, pp. 212f
.62 שם, עמ' 213-216, 325-334.
- .63 Pohl, *Judenpolitik*, pp. 129-131
- .64 Thomas Sandkühler, "Das Zwangsarbeitslager Lemberg-Janowska, 1941-
1944," in Ulrich Herbert, Karin Orth and Christoph Dieckmann (eds.), *Die*

nationalsozialistischen Konzentrationslager, 1933-1945: Entwicklung und Struktur, Göttingen, 1998

Sandkühler, *Endlösung*, pp. 229f. 65

Präg and Jacobmeyer, *Diensttagebuch*, 18.6.1942, pp. 510f. 66

67. בספטמבר 1942 נמנו בדיסטריקט גליציה 14,366 גרמנים מן הרייך (בכלל זה אנשי ס"ס, משטרה ובני משפחותיהם), קרי 0.3 אחוזים מכלל האוכלוסייה. מבין אלה פעלו כ-2,000 כמבצעים ישירים של רצח היהודים (אנשי הסיפ"ו והאורפ"ו, כמו גם פקודים ישירים של מפקד הס"ס והמשטרה), או כשותפים בלתי ישירים שמילאו תפקידים מינהליים. על אלה נתוספו, בצד הלא-גרמני, המשטרה האוקראינית עם כ-3,000 איש, ולבסוף עם 4,000 איש. מובן שמספר העדים היה גבוה לאין ערוך יותר מזה של 6,000 הרוצחים הישירים או הרוצחים מרחוק. סיווג הקטגוריות השונות אצל:

Herbert Jäger, *Verbrechen unter totalitärer Herrschaft: Studien zur nationalsozialistischen Gewaltkriminalität*, Olten/Freiburg, 1967

68. פרנק למשל בנאום פומבי שנשא, בישר לקהל שומעיו הנלהב על רציחתם הקרובה של רבבות מיהודי לבוב, שאותם כינה בלעג "אינדיאנים שטוחי רגליים" (Plattfußindianer). Präg and Jacobmeyer, *Diensttagebuch*, 1.8.1942, pp. 532-535

69. Sandkühler, *Endlösung*, p. 385; דוח קצמן, עמ' 410 (ראה הערה 43).

70. Daniel J. Goldhagen, *Hitlers willige Vollstrecker: Ganz gewöhnliche Deutsche und der Holocaust*, Berlin, 1996 [דניאל יונה גולדהגן, תלוינים מרצון בשירות היטלר: גרמנים רגילים והשואה, תל אביב 1998]; Dieter Pohl, "Die Holocaust-Forschung und Goldhagens Thesen," in *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte* 45 (1997), pp. 1-48; Ruth Bettina Birn, "Revising the Holocaust," in *Historical Journal* 40 (1997), pp. 195-215.

71. Sandkühler, *Endlösung*, pp. 212, 349f.

72. כפי שמפרש זאת עלי: Aly, *Endlösung*, pp. 384-386, 399f.

מקור: "מדיניות ההשמדה הנאצית 1933-1945: מחקר ופולמוס בהיסטוריוגרפיה הגרמנית החדשה", אולריך הרברט (עורך), יד ושם 2000. עמ' 125-151.